

Kazimierz Krajewski

Akcje uwalniania więźniów z więzień, obozów oraz placówek UBP i NKWD 1944–1948 (wstępna próba bilansu)

Celem niniejszego szkicu jest dokonanie próby oceny działań podziemia niepodległościowego w warunkach okupacji sowieckiej, polegających na uwalnianiu więźniów, zwłaszcza z więzień, obozów i siedzib UBP. Pomocniczo, dla przeprowadzenia wstępnego rozeznania, podane zostaną też przykłady uwalniania więźniów z aresztów MO, konwojów oraz ze szpitali. Dokonane zestawienie z pewnością nie jest wyczerpujące, pozwoli jednak na wyrobienie sobie obrazu skali i jakości tego szczególnego rodzaju akcji zbrojnych, będących najbardziej spektakularnymi operacjami podziemia.

Po zajęciu Polski przez okupacyjne wojska sowieckie i zainstalowaniu się kolaboranckiego reżimu komunistycznego, zmieniły się warunki działania podziemia niepodległościowego, a także organizacyjne formy jego funkcjonowania. Inne też, niż w latach okupacji niemieckiej, były czynniki determinujące jego aktywność. Cała historia podziemia poakowskiego – od Delegatury Sił Zbrojnych po Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” – jest historią prób zdemobilizowania podziemia o masowym charakterze, zminimalizowania jego działalności zbrojnej, a wreszcie jego głębokiego przeprofilowania z form wojskowych na bardziej „cywilne”: obywatelskie, uzupełniające i dopełniające istniejącą do pewnego momentu legalną opozycję polityczną. Oczywiście zdemontowanie działającej od pięciu lat organizacji wojskowej, liczącej ponad 450.000 ludzi, nie było sprawą prostą, tym bardziej, iż musiało się to odbywać w warunkach bardzo silnego terroru zarówno okupacyjnych wojsk sowieckich, jak również kolaboranckich „polskich” władz komunistycznych. Wspomniana już realistyczna, „likwidatorska” tendencja, zmierzająca wprawdzie do rozformowania organizacji wojskowej, a potem – wobec niemożliwości jej pełnego zdemontowania – do przeprofilowania w formy bardziej „cywilne”, dominować będzie do końca istnienia centralnego poakowskiego ośrodka kierowniczego.

W stopniowo „zweżającym się” obszarze akcji czynnej polskiego powojennego podziemia niepodległościowego, skierowanej przeciwko sowieckim siłom okupacyjnym i wojskowo-policyjnym służbom „rodzimego” komunistycznego reżimu, można dokonać próby określenia typologii prowadzonych działań zbrojnych. Możemy wyróżnić trzy podstawowe formy dokonywanych wówczas akcji:

- Działania przeciw formacjom mundurowym władz komunistycznych. W tej kategorii mieszczą się m.in. otwarte walki z grupami operacyjnymi wojskowych i policyjnych sił komunistycznych (także Wojsk Wewnętrznych NKWD), akcje na więzienia i w ogóle akcje uwalniania więźniów, akcje przeciw posterunkom czy nawet garnizonom sił komunistycznych.
- Zwalczanie agentury „polskiego” resortu bezpieczeństwa i sowieckich służb specjalnych (NKWD i „Smierszu”).
- Działania mające na celu zdobywanie środków materialnych, niezbędnych dla funkcjonowania oddziałów podziemia.

Na przestrzeni lat zmieniało się natężenie występowania wymienionych form aktywności konspiracji zbrojnej. Działania przeciw agenturze występowały we wszystkich okresach istnienia podziemia niepodległościowego – nawet jeszcze w latach pięćdziesiątych.

Jednak pierwsza kategoria działań, skierowanych przeciw siłom mundurowym reżimu komunistycznego, charakterystyczna była zwłaszcza dla okresu do amnestii 1947 r. Później stała się coraz rzadsza. Przeważały wówczas działania skierowane na zdobywanie zaopatrzenia i wspomniane już zwalczanie agentury.

Zwraca uwagę, że większość wymienionych kategorii działań (dwa pierwsze punkty) – w gruncie rzeczy mieści się w ramach pojęcia działań z zakresu samoobrony. Nawet otwarte walki i potyczki, gdyż zazwyczaj starcia te były wynikiem inicjatywy operacyjnej sił komunistycznych. Także akcje przeciw posterunkom, gdyż atakowano głównie te, które stwarzały największe zagrożenie dla podziemia i społeczeństwa.

W pierwszym okresie funkcjonowania konspiracji poakowskiej – w trzech pierwszych kwartałach roku 1945 – dowództwa wszystkich struktur terenowych podległych Delegaturze Sił Zbrojnych, pomimo jej negatywnej oceny co do rozszerzania działań zbrojnych i akcji partyzanckiej będącej w znacznej mierze pochodną poglądów płk Jana Rzepeckiego na tę kwestię¹, zalecały i w praktyce realizowały działania z zakresu samoobrony. Organizacje lokalne, takie jak Armia Krajowa Obywateli (Armia Krajowa Obywatelska), Ruch Oporu Armii Krajowej, Konspiracyjne Wojsko Polskie – nie tylko dopuszczały podejmowanie działań z zakresu samoobrony, ale wręcz zalecały je podległym sobie siłom. Już jeden z pierwszych rozkazów Komendy Białostockiego Okręgu AK–AKO nakazywał dowódcom obwodów zorganizowanie sprawnie działających oddziałów zdolnych do przeciwstawiania się komunistycznym siłom okupacyjnym: *Krótkie wytyczne organizacji: [...] Zorganizować i posiadać silne, zdecydowane i pewne kedywy partyzanckie – jako samoobrona*². Poszczególne, zdecentralizowane struktury obwodowe ROAK powoływały swoje własne oddziały bojowe i dywersyjne. Akcje z zakresu samoobrony były jednym z ich głównych zadań. W Konspiracyjnym Wojsku Polskim na mocy rozkazu kpt. Stanisława Sojczyńskiego „Warszyca” z dnia 16 sierpnia 1945 r. wydzielono specjalny pion przeznaczony do działań tego rodzaju, występujący pod nazwą „Samoobrona i Ochrona Społeczeństwa” (SOS).

Formacje obozu narodowego nie podlegały rozterkom typu – „bić się czy nie bić?” – tak charakterystycznym dla nurtu podziemia poakowskiego. Ich dowództwo konsekwentnie uważało, że *obcy najazd nadal trwa* i należy mu się przeciwstawiać, także metodami zbrojnymi. Jednak stosunkowo szybko, bo już zimą 1946 r., rozbitcie przez UBP Komendy Głównej NZW sprawiło, że wysiłek militarny tej drugiej co do wielkości formacji powojennej konspiracji niepodległościowej – pozostawał rozdrobniony i nabierał wymiaru lokalnego.

Rozkazodawstwo dowództwa Zrzeszenia WiN jeszcze bardziej niż w czasach DSZ zawężyło pojęcie dopuszczalnej samoobrony, sprowadzając ją w założeniu do rozpoznania i swego rodzaju profilaktyki³. Jednak poszczególne struktury okręgowe WiN, zwłaszcza należące do Obszaru Centralnego Zrzeszenia, nie zrezygnowały z wojskowych form pracy – utrzymując własne oddziały partyzanckie i dyspozycyjne, których zadaniem było prowadzenie samoobrony. Nawet w obrębie Obszaru „Południowego”, m.in. w Okręgu WiN Kraków, dopuszczano istnienie sprawnych i dyspozycyjnych grup samoobrony, których

¹ W odezwach do żołnierzy oddziałów partyzanckich była m.in. mowa o „zwyrodnieniu życia leśnego” (dziwne, że Rzepecki zauważył to zjawisko dopiero w czasie okupacji komunistycznej, tak jakby nie istniało ono w czasie okupacji niemieckiej). Delegat Sił Zbrojnych nakazywał też przeciwstawianie się samowoli i wybrykom grup leśnych „spod znaku istotnej reakcji społecznej” (skandaliczne, ale chodziło tu właśnie o tych, którzy najmocniej stawiali opór reżimowi komunistycznemu – żołnierzy NSZ i NZW). Kierując pracą struktur skupiających wszystko, co w społeczeństwie polskim było najlepsze, Rzepecki do końca nie był w stanie wznieść się ponad swoje własne przekonania i fobie społeczno-polityczne, nie odpowiadające bynajmniej dążeniom większości narodu.

² Rozkaz Komendy Białostockiego Okręgu AK–AKO nr 10 z 15 lutego 1945 r., ASW w Warszawie, akta WSR w Warszawie, Sr 61/46, t. III.

³ *Wskazówki postępowania wobec funkcjonariuszy UB* wydane przez I ZG WiN [w:] „Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość w dokumentach”, t. 1, Wrocław 1997, s. 138–139.

zadaniem miały być m.in. ewentualne skoki na więzienia celem uwolnienia więźniów politycznych⁴.

Wspólną cechą wszystkich większych struktur niepodległościowych, zarówno poakowskich jak i wywodzących się z obozu narodowego, przy zasygnalizowanej tendencji do ograniczania akcji zbrojnej, było jednak zalecanie podejmowania działań z zakresu samoobrony polegających na uwalnianiu więźniów. Były one na tyle skuteczne i dotkliwe dla władz komunistycznych, że 29 V 1946 r. Minister Bezpieczeństwa Publicznego gen. S. Radkiewicz wydał specjalny rozkaz nr 54 w sprawie zabezpieczenia obronności więzień i konwoju transportu więźniów przed napadami. Stwierdził w nim m.in., że *Szefowie WUBP wzmagając swoje wysiłki w kierunku aktywnej walki z bandytyzmem, zaniedbują sprawę więziennictwa i środków zabezpieczających utrzymanie zdobytych osiągnięć w walce z bandytyzmem* [sic]. **Jedno rozbite przez bandytów więzienie lub transport, niszczy rezultat długotrwałych trudów, walk i ofiar setek pracowników aparatu B[ezpieczeństwa] P[ublicznego]** [podkreślenie KK]. *Departament W[ięzień] i O[bozów] w niewystarczającym stopniu lustruje więzienia i sprawdza system ubezpieczająco alarmowy oraz przestrzeganie i sposób wykonania wydanych dotychczas i obowiązujących zarządzeń na wypadek napadu lub buntu [...]. W związku z tym rozkazuję szefom WUBP do dnia 15 czerwca 1946 r.:*

- a. *Przejrzeć plany obrony więzień,*
- b. *Skontrolować zaopatrzenie w broń i amunicję,*
- c. *Wydać potrzebne zarządzenia w sprawie uzupełnienia planów obrony i zaopatrzenia w broń,*
- d. *Wyznaczyć imiennie i funkcyjnie w Wojewódzkich i Powiatowych U[rzędach] B[ezpieczeństwa] pracowników odpowiedzialnych za nadzorowanie bezpieczeństwa więzień oraz ich zastępców,*
- e. *Wyznaczyć w Wojewódzkim Wydziale W[ięzień] i O[bozów] pracowników, mających pełnić funkcję zastępców dowódców konwojów (zgodnie z rozkazem nr 60 z dn. 27 września 1945 r. i Okólnikiem Departamentu W[ięzień] i O[bozów] nr 91 z dn. 11 października 1945 r.) przy transporcie więźniów⁵.*

Naczelnikom Wydziałów Personalnych WUBP polecono skontrolować stan kadry więziennictwa, element *nie nadający się do służby stopniowo usuwać*, wzmocnić kadry przez przydzielenie *zdyscyplinowanych, wypróbowanych i politycznie pewnych żołnierzy* [sic] z *aparatu bezpieczeństwa* oraz zwerbować nowych strażników⁶. Dowództwu KBW polecono zaś przydzielić stałą ochronę dla 34 więzień i obozów wyszczególnionych w odrębnym rozkazie.

Udane akcje uwalniania więźniów należały do najdotkliwszych działań przeciwko reżimowi komunistycznemu. Działania te, w których poświęcając własne życie niesiono wolność konspiracyjnym towarzyszom broni i rodakom, należą do najchlubniejszych kart podziemia niepodległościowego.

1944

akcje na więzienia i siedziby UB

⁴ Opracowanie szefa wywiadu Okręgu WiN Kraków Józefa Zabrzeskiego „Przygodzkiego” z czerwca 1946 r. dotyczące koncepcji połączenia grup „Jędrusiów” i „Lisa” celem utworzenia jednostki samoobrony [w:] S. Wałach, *Świadectwo tamtym dniom ...*, t. 1, Kraków 1974, s. 464–465.

⁵ *Rozkaz nr 54 Ministra Bezpieczeństwa Publicznego gen. S. Radkiewicza w sprawie zabezpieczenia obronności więzień przed napadami i konwoju transportu więźniów*, d. CAW 1582/75/89, k. 40–41, obecnie AIPN BU.

⁶ *Ibidem*.

19 sierpnia 1944 r., Hrubieszów. Liczący 100 żołnierzy oddział AK pod dowództwem komendanta Obwodu – kpt. Mariana Gołębińskiego „Stera” – wszedł w nocy do miasta, opanował więzienie i uwolnił 12 żołnierzy AK (odebrano też broń skonfiskowaną przez Armię Sowiecką rozbrajanym oddziałom AK, zmagazynowaną w mieście)⁷.

Sierpień 1944 r. (brak dokładnej daty), **Zamość.** Sześciuosobowa grupa por. Józefa Śmiecha „Ciaga” zaatakowała więzienie i odbiła 18 więźniów politycznych⁸.

7 października 1944 r., Zamość. Czteruosobowy patrol AK dowodzony przez pchor. Edwarda Błaszczaka „Groma” uwolnił z więzienia 34 osoby, w większości żołnierzy AK. Akcję poprzedziło rozpoznanie przygotowane przez dwie dziewczyny należące do AK, które obserwowały więzienie z sąsiedniego budynku usytuowanego na wprost bramy więziennej⁹.

7/8 października 1944 r., Rzeszów. Nieudane uderzenie grupy AK na więzienie. Przedwczesne starcie przyczyniło się do niepowodzenia akcji¹⁰.

Październik 1944 r. (pierwsza dekada – brak dokładnej daty), **Sokołów Podlaski.** Nieudana próba rozbicia siedziby PUBP przez Obwodowy Patrol Żandarmerii dowodzony przez pchor. Adama Tutaka „Znicza”, wzmocniony zmobilizowanymi żołnierzami sieci terenowej (łącznie około 40 ludzi), w celu uwolnienia komendanta Obwodu AK mjr Jerzego Sasina „Rose”. Akcja nie powiodła się, bowiem po wejściu partyzantów do miasta doszło do walki ze stacjonującą w pobliżu PUBP jednostką WW NKWD. Oddział wycofał się ze stratą kilku rannych (mjr „Rosa” został skazany przez wojskowy sąd sowiecki na karę śmierci i rozstrzelany w lutym 1945 r.)¹¹.

Październik 1944 r. (brak dokładnej daty). Z więzienia w Krasnymstawie miejscowa grupa AK odbiła 5 osób¹².

2 listopada 1944 r., Tarnobrzeg. Brawurowa akcja por. Kazimierza Bogacza „Bławata”, szefa Kedywu Obwodu Tarnobrzeg, na więzienie w tymże mieście. Tylko przy pomocy jednej łączniczki – Władysławy Żarów „Małej” – przedostał się on przez mur, rozbroił strażnika i wypuścił 15 więźniów politycznych¹³.

Listopad 1944 r. (brak dokładnej daty), **Biała Podlaska.** Akcja na więzienie przeprowadzona przez dziewięciosobowy patrol żołnierzy byłego OP-34 pp AK, dowodzony przez kpr. Roberta Domańskiego „Jaracha”. Dzięki dobremu rozpoznaniu wywiadowczemu przeprowadzonemu przez dwie „wtyczki” wewnątrz straży więziennej i zaskoczeniu akcją wykonano bez rozlewu krwi. Uwolniono kilku akowców, w tym por. Aleksandra Wereszkę „Rocha”, który był głównym obiektem akcji¹⁴.

7 grudnia 1944 r., Zamość. Kilkuosobowa grupa AK pod dowództwem ppor. Tadeusza Kuncewicza „Podkowy” opanowała więzienie i wypuściła z niego 19 aresztowanych¹⁵.

13 grudnia 1944 r., Brzozów. Akcja na areszt PUBP wykonana przez grupę wydzieloną ze zgrupowania oddziałów mjr Draży Sotirovicia (kryptonim „Warta”). Oddział pozorujący grupę resortu prowadzącą złapanych dezertersów opanował areszt. Uwolniono 11

⁷ A. K. Kunert, *Ilustrowany przewodnik po Polsce Podziemnej 1939–1945*, Warszawa 1966, s. 348.

⁸ R. Wnuk, *Lubelski Okręg AK–DSZ–WiN 1944–1947*, Warszawa 2000, s. 269.

⁹ R. Wnuk, op. cit., s. 271.

¹⁰ J. Łopuski, *Losy Armii Krajowej na Rzeszowszczyźnie (sierpień–grudzień 1944). Wspomnienia i dokumenty*, Warszawa 1990, s. 283–295; B. Satalecki, *Akcja na więzienie w Rzeszowie 7–8 października 1944 (dokumenty)*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, t. 1, Kraków 1995, s. 118–125.

¹¹ W. Piekarski, *Obwód Armii Krajowej Sokołów Podlaski „Sep”, „Proso”. Obwodowy Patrol Żandarmerii 1944–1945*, Warszawa 1994, s. 115–117.

¹² R. Wnuk, op. cit., s. 270.

¹³ Z. K. Wójcik, A. Zagórski, *Na katorżniczym szlaku*, Warszawa 1994, s. 41.

¹⁴ A. Wereszko, *W szeregach walczącego Podlasia. Zapiski oficera Armii Krajowej i Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość 1939–1947*, Biała Podlaska 2006, s. 185.

¹⁵ R. Wnuk, op. cit., s. 275.

akowców. 27 volksdeutsche i Niemców pozostawiono w celach. Bezpośrednim powodem akcji stała się „wsypa” w obwodzie Brzozów, w wyniku której „Śmiesz” aresztował około 150 osób¹⁶.

1945

akcje na obozy NKWD i MBP

26 marca 1945 r., Błudek (pow. Tomaszów Lubelski). Oddziały ppor. Konrada Bartoszewskiego „Wira” (30 żołnierzy) i ppor. Mariana Wardy „Polakowskiego” (40 żołnierzy) rozbiły obóz NKWD, będący filią więzienia w Zamościu. Rozbrojono kompanię wartowniczą w sile 120 ludzi, rozstrzelano komendanta mjr Włodzimierza Konowałowa, prokuratora i dwóch oficerów. Jeden oficer i żołnierz polegli podczas krótkiej próby oporu podczas opanowywania obozu przez partyzantów. Więźniowie zostali niestety wcześniej wywiezieni przez Rosjan¹⁷.

27 marca 1945 r., Skrobów (pow. Lubartów). Z obozu dla internowanych oficerów AK w wyniku zorganizowanej ucieczki wydostało się 48 akowców. Grupa spiskowców rozbroiła wartowników (zabrano 2 rkm, 12 PPSZ i 17 kb). Dowódcą buntu i zbiorowej ucieczki był Piotr Mierzwiński „Wierny”. Zbiegowie dołączyli do poakowskiego oddziału partyzanckiego „Orlika”, gdzie utworzyli odrębny pluton¹⁸.

29/30 kwietnia 1945 r., Zimne Wody. Komendant obozu „dla internowanych renegatów i zdrajców”, por. Alojzy Bruski (b. dowódca zgrupowania partyzanckiego AK w Borach Tucholskich) zbiegł do lasu wraz z podległą sobie załogą wartowniczą, umożliwiając więźniom ucieczkę¹⁹.

20/21 maja 1945 r., Rembertów. Atak oddziałów poakowskiego Obwodu Mińsk Mazowiecki na obóz dla akowców, strzeżony przez jednostkę NKWD w sile około 150 funkcjonariuszy. W operacji uczestniczyły: oddział partyzancki dowodzony przez Edwarda Wasilewskiego „Wichurę” i oddział dywersyjny dowodzony przez Edwarda Świderskiego „Wichra” – łącznie 44 żołnierzy (całością dowodził „Wichura”) na obóz NKWD. Uwolniono około 700 spośród 2.000 więźniów. Około 200 zbiegów zostało ujętych przez pościg. Podczas walki, jaka wywiązała się przy zdobywaniu obozu, sowieci ponieśli znaczne straty w ludziach, oceniane na od 15 do kilkudziesięciu zabitych i rannych. Ze strony oddziałów „Wichury” było 3 rannych²⁰.

2 czerwca 1945 r., Piotrków. Akcja poakowskiej grupy partyzanckiej dowodzonej przez ppor. Stanisława Karlińskiego „Burzę” na obóz, w którym więzieni byli akowcy, Niemcy i Volksdeutsche. Uwolniono dużą grupę więźniów, w tym rodzinę „Burzy”²¹.

Październik 1945 r. (brak dokładnej daty), **Jaworzno**. Nieudana próba ataku na obóz przez nieustaloną grupę, odparta przez KBW i Straż Obozową²².

¹⁶ D.M. Sotirović, *Europa na licytacji. Od czetników Michajłowicia do lwowskiej AK. Wspomnienia oficera serbskiego „Draży”*, Warszawa 2000, s. 273–275; Z. Nawrocki, *Akcja na areszt UB w Brzozowie (13 grudnia 1944)*, „Studia Rzeszowskie”, t. 8:2002 nr 2, s. 29–40.

¹⁷ R. Wnuk, op. cit., s. 290–292.

¹⁸ J. Ślaski, *Skrobów. Dzieje obozu NKWD dla żołnierzy AK 1944–1945*, Warszawa 2003, s. 107–118.

¹⁹ K. Komorowski, *Konspiracja pomorska 1939–1947. Leksykon*, Gdańsk 1993, s. 38.

²⁰ IPN BU 0148/8, t. 1, Charakterystyka nr 81 dotycząca bandy o zabarwieniu sanacyjnym pod nazwą Armia Krajowa działającej w 1945 r. na terenie b. pow. Mińsk Mazowiecki zorganizowanej i dowodzonej przez Edwarda Wasilewskiego ps. „Wichura”; S. Madrak, *Akcja Rembertów*, „Karta”, nr 2: 1991, s. 89–105.

²¹ E. Soliński, *Działalność samodzielnej grupy KWP „Lasy” pod dowództwem „Warszyca” i jej likwidacja (styczeń 1945 – czerwiec 1946)* [w:] *W walce ze zbrojnym podziemiem*, red. M. Turlejska, Warszawa 1972.

²² M. Korcuć, *Zostańcie wierni tylko Polsce... Niepodległościowe oddziały partyzanckie w Krakowskim (1944–1947)*, Kraków 2002, s. 421.

1945

akcje na więzienia i siedziby UBP

28 stycznia 1945 r., Biłgoraj. Poakowski oddział dowodzony przez ppor. Konrada Bartoszewskiego „Wira”, liczący 24 żołnierzy, korzystając z osłabienia wart spowodowanego wysokim mrozem i nieobecności części strażników, rozbił więzienie, uwalniając 65 osób. Akcję wykonano bez rozlewu krwi, por. „Wir” zabronił zabijania nawet znanych z brutalności strażników i naczelnika więzienia²³.

17/18 lutego 1945 r., Zamość. Udana, zorganizowana od wewnątrz akcja uwolnienia 11 więźniów. Została wykonana przy współdziałaniu żołnierzy oddziału wartowniczego z Batalionu Ochrony Jeńców LWP, którzy byli akowcami wcielonymi do armii Berlinga. Strażnicy zlikwidowali dowódcę warty, zabrali klucze i uwolnili pozostających w kontakcie z nimi więźniów, w większości żołnierzy AK. Wśród uwolnionych byli kpt. Stefan Dębicki „Kmicic”, mjr Konstanty Witkowski „Muller” i ppor. Kazimierz Burski „Konrad II”. 12 wartowników zbiegło wraz z więźniami²⁴.

8 marca 1945 r., Łowicz. Rozbicie więzienia i uwolnienie 83 więźniów przez doraźnie zorganizowany jedenastoosobowy zespół bojowy złożony z miejscowych żołnierzy AK, harcerzy „Szarych Szeregów”. Operacją dowodził Marian Szymański „Wędzidło”. Akcję wykonano stosując podstęp, pozorując konwój milicyjny (cywile z milicyjnymi opaskami) udający się do więzienia. Po otwarciu bramy więzienie zostało opanowane przez zespół szturmowy. Szesnastu spośród uwolnionych bezpieka ujęła ponownie. Trzej uczestnicy akcji zostali skazani na karę śmierci²⁵.

9 marca 1945 r., Biała Podlaska. Oddział „Jaracha” ponownie rozbił więzienie i uwolnił 103 aresztowanych. Akcję wykonano bez walki i bez strat²⁶.

10 marca 1945 r., Sandomierz. Akcja samouwolnienia się od wewnątrz więźniów z więzienia w Sandomierzu. Strażnikom – za pośrednictwem organizacji z miasta – dostarczona wódkę, która w naturalny sposób ich „wyeliminowała”. Grupa spiskowców poprzez rozebrany piec wydostała się na korytarz, rozbroiła pijanych wartowników i zabrała klucze. Otworzono cele i w biały dzień wypuszczono około 100 więźniów²⁷.

17/18 kwietnia 1945 r., Limanowa. Oddział „Samoobrony AK” Jana Wąchały „Łazika” zaatakował siedzibę PUBP i areszt UB. Dzięki współpracy części funkcjonariuszy ochrony, wywodzących się z oddziału LSB, areszt zdobyto, uwalniając 13 więźniów politycznych. Część uwolnionych i 11 byłych wartowników PUBP utworzyło samodzielny oddział partyzancki²⁸.

17/18 kwietnia 1945 r., Nowy Targ. Grupa funkcjonariuszy PUBP – byłych partyzantów z oddziału Józefa Kurasia „Ognia” dowodzona przez byłego żołnierza AK Józefa Książka „Jastrzębia” zajęła siedzibę PUBP i rozbiła tamtejszy areszt, likwidując równocześnie funkcjonariuszy wywodzących się z grupy operacyjnej przysłanej z Rzeszowa do organizacji UB²⁹.

24 kwietnia 1945 r., Puławy. Oddział por. Mariana Bernaciaka „Orlika” (44 żołnierzy) wjechał na dwóch zdobycznych Studebackerach do Puław, w których kwaterował w tym czasie kilkutysięczny sowiecki garnizon – i zaatakował siedzibę PUBP. Mimo, że

²³ R. Wnuk, op. cit., s. 279.

²⁴ K. A. Tochman, *Adan Boryczka. Z dziejów WiN-u*, t. 2, Zwierzyniec–Rzeszów 2001, s. 86–87.

²⁵ *Uwolnić „Cyfrę”. Uwolnienie więźniów z więzienia w Łowiczu*, praca zbiorowa, Łódź, b.d. wydania; Piotr A. Kukuła, *A oni ginęli dalej ...*, Łódź 1973, s. 56.

²⁶ J. Kopiński, *Konspiracja akowska i poakowska na terenie inspektoratu rejonowego „Radzyń Podlaski” w latach 1944–1956*, Biała Podlaska 1998; R. Wnuk, op. cit., s. 287.

²⁷ K. A. Tochman, op. cit., s. 87.

²⁸ M. Korcuć, op. cit., s. 239–240.

²⁹ *Ibidem*, s. 240–241.

partyzanci podali się za grupę operacyjną z Warszawy, która przywiozła aresztowanych, wartownicy nie dali się zaskoczyć i doszło do walki. Budynek został zdobyty, uwolniono 107 aresztowanych (w tym 6 kobiet). Podczas ostrego starcia zabito 5 lub 6 funkcjonariuszy UB i NKWD oraz 2 milicjantów, a 5 raniono. Ze strony partyzantów było 2 poległych³⁰.

24/25 kwietnia 1945 r., Miechów. Poakowski oddział partyzancki dowodzony przez por. Juliana Sochę „Dźwiga” i ppor. Juliana Nowaka „Babinicza” (w sile 60 żołnierzy), zaatakował siedzibę PUBP i uwolnił wszystkich więźniów³¹.

25/26 kwietnia 1945 r., Jędrzejów. Udana akcja samouwolnienia się więźniów z aresztu śledczego w siedzibie miejscowego PUBP, przeprowadzona od wewnątrz. Organizatorem był Sergiusz Janoff, żołnierz AK. Po upiciu strażników, którym wódkę dostarczono z zewnątrz, więźniowie zabrali klucze i otworzyli cele. Wolność odzyskało 22 więźniów³².

27 kwietnia 1945 r., Janów Lubelski. Połączone oddziały por. c.c. Hieronima Dekutowskiego „Zapory”, ppor. Tadeusza Kuncewicza „Podkowy” i ppor. Tadeusza Borkowskiego „Mata” opanowały miasto i rozbiły więzienie. Bramę więzienia wysadzono ładunkiem wybuchowym. Straż została rozbrojona po krótkiej walce. Uwolniono 15 więźniów politycznych. Zlikwidowano jednego więźnia, wysługującego się UB. Jednocześnie rozbrojono posterunek MO i dokonano rekwizycji w instytucjach gospodarczych (w spółdzielni i Urzędzie Skarbowym)³³.

Kwiecień 1945 r. (brak dokładnej daty), **Lubaczów.** Patrol z kompanii terenowej ppor. Karola Kosteckiego „Kostka” (1 + 3) przy pomocy współpracujących z podziemiem funkcjonariuszy MO uwolnił z aresztu PUBP dwóch akowców. Milicjanci sporządzili dokładny plan budynku i przekazali go wraz z obowiązującym hasłem „Kostkowi”, który na czele patrolu rozbroił wartownika i wtargnął do budynku³⁴.

1 maja 1945 r., Krasnosielec (pow. Maków Mazowiecki). Oddział NSZ dowodzony przez por. Romana Dziemieszkiewicza „Pogodę”, uderzył na siedzibę PUBP Maków Mazowiecki, ulokowaną w tym miasteczku. Doszło do walki, w wyniku której zabito 7 funkcjonariuszy UB. Uwolniono 42 więźniów. Ze strony NSZ padł 1 zabity³⁵.

1-2 maja 1945 r., Biłgoraj. Bunt i dezercja batalionu KBW, połączona z nieudanym uderzeniem na siedzibę PUBP. Atak został odparty – zabito jedynie funkcjonariusza PUBP i ciężko raniono sowietnika NKWD. Wycofujący się dezercerzy zostali zlokalizowani nad Sanem przez pościg i w wyniku niezbyt pomyślnej walki ponieśli straty i zostali rozproszeni. Około 30 wcielono do miejscowych terenowych oddziałów WiN³⁶.

8 maja 1945 r., Kozienice. Poakowska grupa zbrojna odbiła więźniów z siedziby miejscowego PUBP³⁷.

8/9 maja 1945 r., Dąbrowa Tarnowska. Skoncentrowany doraźnie ok. 40-osobowy oddział dowodzony przez byłego dowódcę plutonu AK Tadeusza Musiała „Zarysa” zdobył po krótkiej walce więzienie UB, z którego wypuścił 76 więźniów. Impulsem do przeprowadzenia

³⁰ AIPN BU 0180/81, t. 14, *Charakterystyka nr 65 bandy terrorystyczno-rabunkowej o zabarwieniu sanacyjnym pod nazwą AK i WiN, działającej w latach 1944–1947 [...] pod dowództwem Mariana Bernaciaka ps. „Orlik”*; R. Wnuk, op. cit., s. 302–303.

³¹ J. Mołęda „Trzaska”, *Rozbicie więzienia w Miechowie w 1945 r.*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” nr 24: 2005, s. 137–152.

³² K. A. Tochman, op. cit., s. 95–96.

³³ K. Tochman, op. cit., s. 97; R. Wnuk, op. cit., s. 303–304.

³⁴ R. Wnuk, op. cit., s. 392–393.

³⁵ Cz. Czaplicki, *Poszukiwany listem gończym*, Wrocław 2004, s. 54–66.

³⁶ R. Wnuk, op. cit., s. 307.

³⁷ M. Turlejska (Łukasz Socha), *Te pokolenia żałobami czarne*, wyd. 2 poprawione i rozszerzone, Londyn 1989, s. 45.

akcji była informacja o mającej nastąpić wywóźce na wschód przetrzymywanych w więzieniu akowców³⁸.

8/9 maja 1945 r., Grajewo. Oddziały AKO z obwodów Łomża i Grajewo w sile około 100 żołnierzy, dowodzone przez inspektora łomżyńskiego mjr Jana Tabortowskiego „Bruzdę” opanowały miasto. Zdobyto siedzibę PUBP i KP MO, uwalniając według różnych źródeł od 100 do 214 więźniów. Zablokowano ogniem broni maszynowej sowiecką komendanturę (w wyniku wymiany ognia zginął lejtnant Lebediew i 1 żołnierz sowiecki). W starostwie dokonano rekwizycji. Rozstrzelano jednego funkcjonariusza UBP oraz 5 lub 6 agentów bezpieczeństwa, uprowadzonych przez partyzantów³⁹.

8/9 maja 1945 r., Tarnobrzeg. Ucieczka więźniów zorganizowana od wewnątrz. Więźniowie obezwładnili strażnika, odebrali mu klucze i otworzyli cele. Zbiegło 28 aresztantów, 6 z własnej woli pozostało w celach⁴⁰.

9 maja 1945 r., Białystok. Zorganizowana od wewnątrz ucieczka więźniów, przy pomocy dwóch strażników, byłych akowców z Nowogródzkiego Okręgu AK – NN „Wykonawczego” i „Olka” – wcielonych do LWP. Spośród 1.723 więźniów wolność odzyskało według różnych ocen od 103 do około 300 (w tym wielu skazanych na karę śmierci)⁴¹.

9 maja 1945 r., Przemyśl. Zorganizowane od wewnątrz samouwolnienie więźniów. Akcję przygotował ppor. Stanisław Kostka „Dąbrowa” (drugi wariant przewidywał uderzenie na więzienie ściągniętego pod miasto oddziału partyzanckiego). Uwolniono kilkudziesięciu więźniów⁴².

12 maja 1945 r., Biała Krakowska. UB zapobiegł organizowanej akcji uwolnienia więźniów z tamtejszego więzienia, aresztując 14 jej uczestników⁴³.

15/16 maja 1945 r., Wadowice. Wykorzystując remont części budynku więzienia, 16 więźniów (w tym przynajmniej część to akowcy) zbiegło z aresztu UB⁴⁴.

Pierwsza połowa maja 1945 r., Brzesko. Doszło do nieznanej w szczegółach nieudanej próby uwolnienia więźniów z aresztu UB⁴⁵.

17/18 V 1945 r., Węgrów. Częściowo tylko udana akcja doraźnie sformowanej grupy NSZ dowodzonej przez Karola Czapskiego „Zbyszka”, w sile około 20 żołnierzy, na siedzibę PUBP. Żołnierze NSZ rozbili strażników na wartowni i uwolnili kilku aresztowanych członków organizacji⁴⁶.

21 maja 1945 r., Łomża. Grupa funkcjonariuszy, będących „wtyczkami” AK–AKO w służbach komunistycznych, rozbili strażników w więzieniu w Łomży i wypuściła aresztowanych. Dwóch strażników znanych ze złego stosunku do więźniów zastrzelono. Wykonawcy akcji i więźniowie dołączyli do oddziałów AK⁴⁷.

21 maja 1945 r., Biała Podlaska. Oddział ppor. Stanisława Bogdanowicza „Toma”, liczący 24 ludzi, wykonał akcję na więzienie PUBP. Partyzanci przy pomocy sznurowej drabinki pokonali mur ogrodzenia i rozbiorwszy wartowników przystąpili do otwierania cel.

³⁸ M. Korcuć, op. cit., s. 245–246.

³⁹ S. Poleszak, *Podziemie antykomunistyczne w Łomżyńskim i Grajewskim (1944–1957)*, Warszawa 2004, s. 126–129.

⁴⁰ Z. Nawrocki, *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998, s. 69.

⁴¹ K. Krajewski, T. Łabuszewski, *Białostocki Okręg AK–AKO, VII 1944 – VIII 1945*, s. 561–562; K. Tochman, op. cit., s. 99–100.

⁴² K. Tochman, op. cit., s. 100.

⁴³ M. Korcuć, op. cit., s. 247.

⁴⁴ Ibidem, s. 248.

⁴⁵ Ibidem, s. 247.

⁴⁶ Materiały z Czapskiego.

⁴⁷ K. Krajewski, T. Łabuszewski, op. cit., s. 400.

Akcja została jednak zauważona przez funkcjonariuszy UB, którzy zaatakowali zespół wykonawczy. Zdołano uwolnić tylko 5 więźniów⁴⁸.

27/28 maja 1945 r., Biłgoraj. Zmobilizowane oddziały poakowskiego Obwodu Biłgoraj uderzyły na siedzibę PUBP. Po pięciogodzinnej walce partyzanci musieli wycofać się, unosząc jednego rannego. Zabito funkcjonariusza UB i kilku raniono. Rozbrojono także milicjantów i 10 żołnierzy z oddziału ochraniającego PUBP⁴⁹.

Maj 1945 r., Rembertów. Z aresztu PUBP Warszawa-powiat zbiegło dwóch żołnierzy AK. W dniu 6 czerwca postrzelili oni szefa gminnej placówki UB w Falenicy, który usiłował ich zatrzymać. Gdy ich śladem ruszył patrol milicjantów z miejscowego posterunku, podjęli walkę i zabili dwóch funkcjonariuszy, uchodząc w kierunku Wiązowny⁵⁰.

3 czerwca 1945 r., Mława. Doraźnie sformowane oddziały ROAK Zacheusza Nowowiejskiego „Jeża” i Jana Nowakowskiego „Arymana” zdobyły siedzibę PUBP. Odbito 40 aresztowanych, w większości żołnierzy AK (niektórzy byli tak skatowani, że nie mogli poruszać się o własnych siłach). Zabito 3 funkcjonariuszy UB i 1 funkcjonariusza NKWD. Ze strony podziemia padł 1 poległy⁵¹.

10 czerwca 1945 r., Pabianice. Poakowski oddział partyzancki dowodzony przez ppor. Aleksandra Arkuszyńskiego „Maja”, wsparty grupą dywersyjną Władysława Szustera „Gajdy”, opanował siedzibę PUBP. Uwolniono 10 więźniów politycznych, z których połowę stanowili akowcy. Akcja wykonana została bez walki i bez strat przez zespół udający funkcjonariuszy resortu. Oddziały „Maja” przybyły do miasta i opuściły go przy pomocy zdobycznych samochodów⁵².

Czerwiec 1945 r. (brak dokładnej daty), **Piotrków.** Nieudana akcja poakowskiej grupy partyzanckiej dowodzonej przez ppor. Stanisława Karlińskiego „Burzę” na więzienie. Straż nie dała się zaskoczyć i odparła zespół wykonawczy⁵³.

Czerwiec 1945 r., Węgrów. Ponowna akcja grupy NSZ na siedzibę PUBP w tym miasteczku. Doszło do starcia, uwolniono kilku więźniów.

Czerwiec 1945 r., Wyrzysk. Lokalna grupa partyzancka „Jędrusia” podstępem opanowała więzienie i wypuściła około 50 więźniów.

5/6 lipca 1945 r., Węgrów. Ponowna akcja oddziału NSZ na siedzibę PUBP, budynek ostrzelano i obrzucono granatami, uwolniono 1 aresztowanego.

1/2 lipca 1945 r., Tarnów. Przeprowadzona siłami więźniów, ale zorganizowana od zewnątrz przez bliżej niezidentyfikowane struktury poakowskie akcja samouwolnienia, w której kluczową rolę odegrała pozyskana do współpracy strażniczka Antonina Niemczurówna, która dostarczyła broń i otworzyła pierwsze cele. Po sterroryzowaniu strażników zbiegło 35 więźniów. W razie oporu ze strony strażników, akcję miało prawdopodobnie wesprzeć uderzenie z zewnątrz. Część zbiegów wykonując polecenie organizatorów ucieczki utworzyła oddział dyspozycyjny „Huragan” pod dowództwem Bolesława Pronobisa „Ikara”⁵⁴.

4/5 sierpnia 1945 r., Kielce. Połączone poakowskie oddziały kpt. Antoniego Hedy „Szarego” (około 100 ludzi), por. Stefana Bembińskiego „Harnasia” (80) i Henryka

⁴⁸ R. Wnuk, op. cit., s. 315.

⁴⁹ R. Wnuk, op. cit., s. 318.

⁵⁰ AIPN BU 0255/350, Raport specjalny kierownika WUBP w Warszawie mjr Dominika z 9 VI 1945 r., k. 269.

⁵¹ AIPN BU 0180/78 t. 1, *Charakterystyka nr 62 reakcyjnej bandy terrorystycznej o zabarwieniu sanacyjno-endeckim ROAK-NZW zorganizowanej na bazie akowskiego podziemia okupacyjnego i dowodzonej przez Grabowskiego Waclawa ps. „Puszczczyk”*; R. Juchniewicz, *Ziemia mławska w latach 1945–1953. Walka o wolność i suwerenność*, Mława 2002, s. 64–66.

⁵² A. Arkuszyński „Maj”, *Przeciw dwóm wrogom*, Łódź 1995, s. 252–259.

⁵³ E. Soliński, *Działalność samodzielnej grupy KWP „Lasy” pod dowództwem „Warszyca” i jej likwidacja (styczeń 1945 – czerwiec 1946)* [w:] *W walce ze zbrojnym podziemiem*, red. M. Turlejska, Warszawa 1972.

⁵⁴ B. A. Satalecki, *Ucieczka z więzienia w Tarnowie 1/2 VII 1945*, „ZHW”, nr 11: 1998, s. 49–69.

Podkowińskiego „Ostrolota” (30) wjechały zdobycznymi samochodami do miasta. Zablokowano miejscowy garnizon i zaatakowano więzienie. Bramę wysadzono ładunkiem wybuchowym. Uwolniono około 650 – 700 osób, w tym wielu żołnierzy i oficerów podziemia niepodległościowego. Straty własne: jeden zabity i kilku rannych⁵⁵.

9 września 1945 r., Radom. Poakowskie oddziały por. „Harnasia”, por. „Ostrolota” i por. „Beja” (w łącznej sile około 150 ludzi) wjechały zdobycznymi samochodami do miasta, zablokowały posterunki z bronią maszynową miejscowy garnizon komunistyczny liczący blisko 3 tysiące żołnierzy i funkcjonariuszy, po czym zaatakowały więzienie, rozbijając je. Wolność odzyskało ponad 300 osób, w tym wielu oficerów AK (m.in. rtm Marian Wrzosek i kpt. Władysław Komorek „Lucjan”). Poległo 2 partyzantów, a kilku odniosło rany⁵⁶.

13/14 listopad 1945 r., Tomaszów Lubelski. Kompania partyzancka WiN dowodzona przez ppor. „Kostka” rozbiła więzienie PUBP, uwalniając 50–70 osób. Zaskoczenie nie udało się. Doszło do walki, opór został przełamany dopiero po ostrzeleniu budynku z piata⁵⁷.

21 listopad 1945 r., Grójec. Nieudany atak na siedzibę PUBP w celu odbicia więźniów, wykonany przez oddział ROAK dowodzony przez komendanta obwodu por. Józefa Malinowskiego vel Stefana Głogowskiego „Józefa”. Partyzanci wycofali się ze stratą jednego poległego. Zabito 3 funkcjonariuszy UBP⁵⁸.

1945

odbicia dużych transportów

27/28 lipca 1945. Na linii kolejowej Dęblin – Radom koło Bakowca oddział „Orlika” zaatakował pociąg przewożący więźniów. Rozbrojono konwój liczący 60 żołnierzy LWP. Uwolniono 120 więźniów politycznych, w tym wielu skazanych na wysokie wyroki oficerów AK⁵⁹.

12 listopada 1945 r., Dęblin. Oddziały WiN „Zagończyka” i „Spokojnego” (ten ostatni ze zgrupowania „Orlika”) zaatakowały stację kolejową w miasteczku, usiłując odbić więźniów przewożonych do Wronek. Atak został po ciężkiej walce odparty, uwolniono tylko kilku aresztantów, poległ 1 partyzant, zginęło 11 żołnierzy WP i NKWD⁶⁰.

1946

akcje na wiezienia i siedziby UBP

26 stycznia 1946 Łuków. Oddział WiN Juliana Wocha „Białego” opanował siedzibę PUBP (było to możliwe dzięki współpracy 5 funkcjonariuszy – „wtyczek podziemia”). Doszło do walki, gdyż grupa UBP, którą miano wywabić w teren, wyjechała z opóźnieniem. Zabito kilku funkcjonariuszy, uwolniono z aresztu 27 osób⁶¹.

⁵⁵ A. Heda, *Wspomnienia „Szarego”*, Warszawa 1991, s. 219–221; S. Bembiński „Harnaś”, *Te pokolenia z bohaterstwa znane*, Radom 1996, s. 125–129; D. Suchorowska, *Rozbić więzienie UB. Akcje zbrojne AK i WiN 1945–1946*, Warszawa 1991, s. 7–62.

⁵⁶ S. Bembiński „Harnaś”, op. cit., s. 132–139; D. Suchorowska, op. cit. s. 63–90.

⁵⁷ R. Wnuk, op. cit., s. 344–345.

⁵⁸ Zeznania J. Malinowskiego „Józefa”, kopia w zbiorach autora.

⁵⁹ J. Ślaski, *Żołnierze wyklęci*, Warszawa 1996, s. 153–135; A. Żurowski, *W walce z dwoma wrogami*, Warszawa 1991, s. 233–243.

⁶⁰ AIPN BU 0180/81, t. 14, *Charakterystyka nr 65 bandy terrorystyczno-rabunkowej o zabarwieniu sanacyjnym pod nazwą AK i WiN, działającej w latach 1944–1947 [...] pod dowództwem Mariana Bernaciaka ps. „Orlik”*; Z. Gnat-Wieteska, *Puławski Inspektorat ZWZ-AK-WiN 1939–1949*, Pruszków 2005, s. 197.

⁶¹ J. Kopiński, op. cit.; R. Wnuk, op. cit., s. 354–355.

17 marca 1946. Według źródeł MBP: „*miał miejsce napad na więzienie w Tarnowie połączony z buntiem więźniów, który dzięki czujności straży więziennej został całkowicie odparty, a bunt został opanowany*”⁶².

31 marca 1946. Według danych MBP: *miał miejsce bunt w więzieniu w Ostrowie Wielkopolskim*⁶³.

17 kwietnia 1946. Według danych MBP: *Miał miejsce „[...] bunt w więzieniu we Włocławku. Oba te bunty [w Ostrowie i Włocławku – KK] wynikły wskutek nieprzestrzegania obowiązujących przepisów przez poszczególnych strażników, zostały jednak opanowane dzięki czujności i należytej postawie pozostałego personelu straży więziennej*”⁶⁴.

19/20 kwietnia 1946 r., Radomsko. Akcja oddziałów SOS KWP „Klingi”, „Longinusa” i „Tygrysa”, dowodzonych przez por. Jana Rogulkę „Grota” na miasto i więzienie, z którego uwolniono 57 więźniów. Rozbito pościg KBW, wzięto około 200 jeńców, zlikwidowano grupę żołnierzy i oficerów sowieckich⁶⁵.

25 kwietnia 1946 r., Kraśnik. Z więzienia PUBP uciekło 42 więźniów. Ucieczka była zorganizowana od wewnątrz (aresztanci uzyskali klucz, wydostali się z cel, wykonali podkop pod murem więziennym i uciekli)⁶⁶.

8 maja 1946 r., Zamość. Oddział WiN Romana Szczura „Urszuli” w sile 20 ludzi opanował więzienie. Akcję przygotowali od wewnątrz dwaj strażnicy współpracujący z podziemiem. Podczas akcji doszło do próby oporu strażników – zginął 1 partyzant i 5 funkcjonariuszy. Akcja wyglądała według źródeł MBP następująco: „*[...] miał miejsce napad zorganizowanej bandy na więzienie w Zamościu, która uprowadziła 301 więźniów karnych i śledczych. W obronie zginęło 5 pracowników więzienia. Dochodzenie wykazało, że winę ponoszą: naczelnik więzienia i kierownik działu specjalnego, którzy nie wykonali rozkazu i sprawności [sic] planu obrony na wypadek napadu z zewnątrz lub buntu wewnątrz więzienia*”⁶⁷.

28 maja 1946 r., Hrubieszów. Wspólna akcja oddziałów WiN (150 – 200 ludzi) i UPA (300 ludzi) na miasto. Operacja miała złożone cele, ze strony polskiej jednym z nich było uwolnienie więźniów z siedziby PUBP, co udało się wykonać (wolność odzyskało blisko 20 osób)⁶⁸.

25 maja 1946 r., Konin. Z więzienia w Koninie „*miała miejsce zbiorowa ucieczka 69 więźniów pozostających w dyspozycji sądów wojskowych. Ucieczka nastąpiła wskutek karygodnego niedbalstwa kierownictwa więzienia, zaśnięcia dyżurnego strażnika podczas służby i zlekceważenia informacji o przygotowywanej ucieczce*”⁶⁹.

22 czerwca 1946 r., Mława. Nieudana akcja oddziału partyzanckiego ROAK z Obwodu Przasnysz dowodzonego przez Izydora Bukowskiego „Burzę” na więzienie w Mławie. Przedwczesne starcie spowodowało konieczność „zwinięcia” akcji⁷⁰.

18 sierpnia 1946 r., Kraków. Grupa bojowa Jana Janusza „Siekiera” (podlegająca „Ogniwowi”), współdziałając od wewnątrz z więźniami i jedną ze strażniczek, rozbiła

⁶² Rozkaz nr 54 Ministra Bezpieczeństwa Publicznego gen. S. Radkiewicza w sprawie zabezpieczenia obronności więzień przed napadami i konwoju transportu więźniów, d. CAW 1582/75/89, k. 40–41, obecnie AIPN BU.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ K. Tochman, op. cit., s. 132.

⁶⁶ R. Wnuk, op. cit., s. 374.

⁶⁷ Rozkaz nr 54 Ministra Bezpieczeństwa Publicznego gen. S. Radkiewicza w sprawie zabezpieczenia obronności więzień przed napadami i konwoju transportu więźniów, d. CAW 1582/75/89, k. 40–41, obecnie AIPN BU.

⁶⁸ G. Motyka, R. Wnuk, „Pany” i „rezuny”. Współpraca AK–WiN–UPA w latach 1945–1947, Warszawa 1997.

⁶⁹ Rozkaz nr 54 Ministra Bezpieczeństwa Publicznego gen. S. Radkiewicza w sprawie zabezpieczenia obronności więzień przed napadami i konwoju transportu więźniów, d. CAW 1582/75/89, k. 40–41, obecnie AIPN BU.

⁷⁰ AIPN 0148/7, t. 2, Charakterystyka nr 80 nielegalnej organizacji pod nazwą „Ruch Oporu Armii Krajowej” (ROAK).

więzienie Św. Michała. Uwolniono 64 więźniów, w tym wielu żołnierzy podziemia. Grupę osób zorganizowanych ewakuowano podstawioną pod więzienie ciężarówką, reszta więźniów rozeszła się indywidualnie⁷¹.

22 października 1946. Włodawa. Akcja oddziału WiN „Jastrzębia” (w sile 65 ludzi) na PUBP i KP MO. Oba obiekty zostały zdobyte przez żołnierzy WiN. Partyzanci weszli do PUBP jako grupa operacyjna resortu z Chełma. W gmachu PUBP doszło do walki, przełamano opór funkcjonariuszy, przy czym zabito 3 spośród nich. Z piwnic PUBP uwolniono około 100 więźniów. Podczas odwrotu partyzanci zostali zaatakowani przez pododdział 49 pp LWP – poległo 2 żołnierzy WiN⁷².

25 listopada 1946 r., Pułtusk. Oddział Obwodu WiN Ostrów Mazowiecka dowodzony przez ppor. Stanisława Łaneckiego „Przelotnego”, wsparty dwoma patrolami „Wisa” i „Skowronka” (łącznie około 40 żołnierzy WiN) wkroczył do miasta, zablokował bronią maszynową dwa mosty i pojmałszy kierownika opanował więzienie. Z cel wypuszczono około 70 więźniów politycznych. Zarówno w więzieniu, jak i na terenie miasta doszło do walki z siłami komunistycznymi. Poległo 7 funkcjonariuszy UB, MO i bojówkarzy PPR. Ze strony WiN padło dwóch poległych, w tym śmiertelnie ranny „Przelotny”⁷³.

30 listopada / 1 grudnia 1946 r., Golonka (pow. Gostynin). Oddział ROAK „Myśliwego” z Obwodu „Rybitwa” podczas próby uwolnienia więźniów z PUBP w Gostyninie, stoczył walkę z GO UB i MO. Akcja nie powiodła się, obie strony straciły po 1 zabitym⁷⁴.

31 grudnia 1946 r., Radzyń Podlaski. Nieudana akcja oddziałów WiN Obwodu Radzyń Podlaski i oddziału partyzanckiego „Jastrzębia” (łącznie około 350 żołnierzy) na miasto, w którym zaatakowano siedzibę PUBP i garnizon KBW. Załoga stawiała opór, pomimo podłożenia ładunku wybuchowego pod bramę więzienia nie złożyła broni i oddziały WiN musiały wycofać się, nie wykonując zadania⁷⁵.

1946

akcje na transporty więźniów 1946

26 maja 1946. Według rozkazu Ministra BP: „[...] w trakcie transportowania niebezpiecznych przestępców karnych z Olsztyna do Centralnego więzienia w Płocku, zbiegło 33 więźniów. Ucieczka przestępców nastąpiła wskutek nieprzestrzegania przez dowódcę konwoju KBW przepisów o konwojowaniu więźniów podczas transportu koleją [...]”⁷⁶.

17 XI 1946 Chotyłów, (pow. Biała Podlaska). Oddziały zmobilizowane w trzech rejonach Obwodu WiN Biała Podlaska przeprowadziły akcję na pociąg, którym mieli być przewożeni więźniowie z Rawicza i Wroniek do łagrów sowieckich. W wyniku postawy obsługi parowozu pociągu nie udało się zatrzymać⁷⁷.

Akcje na więzienia, areszty i obozy UBP i NKWD oraz kolejowe transporty więźniów w latach 1944 – 1946

⁷¹ D. Suchorowska, op. cit., s. 111–145.

⁷² H. Pająk, „Jastrząb” kontra UB, Lublin 1993, s. 145–159.

⁷³ K. Krajewski, T. Łabuszewski, *Ostatnia akcja por. „Przelotnego”. Rozbicie więzienia w Pułtusku w świetle dokumentów WiN, KBW, UB*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” nr 19–20: 2005.

⁷⁴ IPN BU 0180/106, t. 1, *Charakterystyka nielegalnej organizacji ROAK działającej na terenie pow. Gostynin pod dowództwem Dubielaka Władysława ps. „Myśliwy”*, k. 1–7.

⁷⁵ H. Pająk, „Jastrząb” kontra UB, Lublin 1993, s. 187–195.

⁷⁶ *Rozkaz nr 54 Ministra Bezpieczeństwa Publicznego gen. S. Radkiewicza w sprawie zabezpieczenia obronności więzień przed napadami i konwoju transportu więźniów*, d. CAW 1582/75/89, k. 40–41, obecnie AIPN BU.

⁷⁷ R. Wnuk, op. cit. 430; J. Kopiński, op. cit.

Poniższe zestawienie ujmuje akcje na więzienia, obozy, siedziby i areszty UBP w miastach nie mniejszych niż powiatowe. Pomija uderzenia na gminne areszty milicyjne oraz odbijanie więźniów z transportów oraz szpitali. Uwzględnia natomiast akcje na duże transporty więźniów (kolejowe), porównywalne ze względu na swój ciężar gatunkowy z operacjami zbrojnymi, których celem były więzienia i siedziby UBP.

Rodzaj akcji	1944		1945		1946		razem	
	udane	nieudane	udane	nieudane	udane	nieudane	udane	nieudane
Na obozy NKWD i MBP	–	–	4	2			4	2
Na więzienia	7	1	19	2	6	4	32	7
Na siedziby UBP	1	1	13	4	3	2	17	7
Na transporty kolejowe			1	1	1	1	2	2
Razem	8	2	37	9	10	7	55	18
Razem akcje udane i nieudane	10		46		17		73	

Spośród akcji na więzienia, obozy i placówki UB w latach 1944–1946, aż 14 stanowią uwolnienia od wewnątrz lub w drodze buntu więźniów.

Uwolniono łącznie, według niepełnych danych, następujące ilości więźniów:

1944   około   120

1945   ponad 3.000

1946   około   630 (prawdopodobnie około 1000).

Łącznie: około 3.750 (po uwzględnieniu akcji z których brak dokładnych danych – prawdopodobnie blisko 4.000 osób).

Po 1946 r. akcje odbijania aresztowanych z więzień i siedzib UBP w zasadzie ustają. Coraz rzadsze stają się też odbicia z konwojów (ostatnia duża akcja tego rodzaju, to odbicie więźniów z konwoju PUBP w Węgrowie, dokonane przez oddział NSZ w kwietniu 1948 r. pod Trzebuczą). Jeszcze w 1950 r. oddział NZW „Roja” przygotował operację porwania gen. Jaroszewicza w celu wymienienia go na więźniów z terenu powiatu ciechanowskiego. Niestety operacja ta nie powiodła się.

Następna akcja uwolnienia więźnia politycznego miała miejsce na terenie Polski dopiero w stanie wojennym – mam na myśli uwolnienie ze szpitala postrzelonego przez funkcjonariusza SB Jana Narożniaka, dokonane przez grupę jego kolegów z MRKS. Ale to jest już zupełnie inna historia.

W naszych wyliczeniach należałoby jednak uwzględnić również liczbę więźniów odbitych z mniejszych aresztów MO i UB (gminnych, przy posterunkach i placówkach terenowych agend resortu) oraz w licznych akcjach polegających na zaatakowaniu transportów oraz odbijaniu więźniów ze szpitali. Poniżej podajemy przykłady takich działań – łącznie **30 akcji** (7 na areszty gminne przy posterunkach MO, cztery odbicia ze szpitali oraz 16 ataków na konwoje i grupy operacyjne przewożące więźniów, trzy uwolnienia przez „wtyczki” podziemia w UB i MO). Podczas tych działań uwolniono około 150 więźniów.

Należałoby też wziąć pod uwagę akcje przeprowadzone przez polskie podziemie niepodległościowe na terenach anektowanych przez ZSRS. Udało się ustalić **17 akcji** tego rodzaju, w tym jedno udane uderzenie na więzienie w mieście rejonowym. W ich wyniku wolność odzyskało co najmniej około 300 osób.

Po dokonaniu tego wstępnego przeglądu można podsumować, że łącznie w 120 akcjach mających na celu uwalnianie więźniów, zostało odbitych blisko 4.500 osób. Jest jednak wielce prawdopodobne, że liczba ta powiększy się jeszcze po uwzględnieniu

pominiętych akcji na posterunki, konwoje, grupy operacyjne i szpitale, a także akcje wykonane na terenach anektowanych przez ZSRS. Przykłady, o których była mowa przed chwilą, podajemy w dwóch zestawieniach poniżej.

Przykłady akcji uwalniania więźniów z aresztów MO, z rąk grup operacyjnych resortu i konwojów oraz ze szpitali

24 września 1944 r., Rybaczewice (pow. Krasnystaw). Miejscowy oddział AK odbił z milicyjnego aresztu gminnego dwóch oficerów AK – NN „Orlika” (oficera gospodarczego Obwodu) i NN „Stalowego” (szefa wywiadu jednego z rejonów)⁷⁸.

20 października 1944 r. (brak dokładnej daty), **Sokołów Podlaski**. Patrol OPŻ odbił z miejskiego szpitala żołnierza AK Henryka Piećka, rozbrajając przy tym resortowego wartownika pilnującego więźnia⁷⁹.

4 lutego 1945 r., Siennica Różana (pow. Krasnystaw). Niezidentyfikowany oddział partyzancki w sile 25 ludzi rozbił posterunek MO i uwolnił więźniów z miejscowego aresztu. Podczas akcji zabito 3 milicjantów⁸⁰.

5/6 lutego 1945 r., Grabowiec (pow. Hrubieszów). Zmobilizowany poakowski oddział terenowy dowodzony przez ppor. Józefa Śmiecha „Ciąga” (33 ludzi) rozbił posterunek MO, uwalniając z aresztu gminnego 6 żołnierzy podziemia, m.in. powiatowego Delegata Rządu. Rozstrzelano konfidenta bezpieki. Zdobyto rkm, 6 PPSz i broń krótką⁸¹.

18 marca 1945 r., Mężenin (pow. Siedlce). Połączone patrole W. Łukasiuka „Młota” i T. Chomko „Gerwazego” (łącznie około 25 partyzantów) uderzyły z zasadzki koło kolonii Figały na grupę operacyjną NKWD i UBP przewożącą aresztowanych. Straty konwoju wyniosły 12 zabitych i 8 rannych funkcjonariuszy. Poległo 2 partyzantów. Odbito 14 aresztowanych⁸².

26 marca 1944 r., Józki (pow. Bielsk Podlaski). Patrol samoobrony AKO Obwodu Wysokie Mazowieckie odbił 3 schwytanych poborowych, rozbrajając przy tym 2 konwojujących ich milicjantów⁸³.

28 marca 1945 r., Ostrołęka. NN „Pęd”, będący „wtyczką” AKO w KP MO, umożliwił ucieczkę aresztowanemu żołnierzowi podziemia NN „Komarowi”, przy czym sam zbiegł ze służby zabierając pistolet maszynowy⁸⁴.

Marzec 1945 r. (brak dokładnej daty), **Karczewie – Grębków** (pow. Węgrów). Oddział AS NSZ dowodzony przez Tadeusza Korzeniewskiego „Bończę” odbił z rąk UBP 3 aresztowanych żołnierzy NSZ⁸⁵.

16 kwietnia 1945 r., Mołomotki (pow. Sokołów Podlaski). Poakowski oddział partyzancki dowodzony przez Edwarda Mazurczaka rozbił konwój przewożący aresztowanych cywilnych mieszkańców oskarżonych o sprzyjanie podziemiu. Zabito 3 funkcjonariuszy UBP i 14 żołnierzy KBW, uwolniono kilkunastu więźniów, w tym Józefa

⁷⁸ R. Wnuk, op. cit., s. 270.

⁷⁹ K. Krajewski, *Akcje podziemia niepodległościowego na terenie powiatu Sokołów Podlaski w latach 1944–1952* [w:] *Mazowsze i Podlasie w ogniu 1944–1956. Powiat Sokołów Podlaski*, Warszawa 2006, s. 257.

⁸⁰ R. Wnuk, op. cit., s. 280.

⁸¹ R. Wnuk, op. cit., s. 281.

⁸² K. Krajewski, T. Łabuszewski, „Łupaszka”, „Młot”, „Huzar”. *Działalność 5 i 6 Brygady Wileńskiej AK (1944–1952)*, Warszawa 2002, s. 79.

⁸³ K. Krajewski, T. Łabuszewski, *Białostocki Okręg AK–AKO (VII 1944 – VIII 11945)*, Warszawa 1997, s. 241.

⁸⁴ K. Krajewski, T. Łabuszewski, op. cit., s. 341.

⁸⁵ T. Tomaszewicz, *Narodowe Siły Zbrojne w powiecie węgrowskim w latach 1942–1944* [w:] *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu*, t. 2, red. M. Bechta, L. Żebrowski, Siedlce 1997, s. 104.

Małczuka „Brzaska”, późniejszego ostatniego komendanta Obwodu „Jezioro” – Sokołów Podlaski⁸⁶.

20 kwiecień 1945 r., Białystok. Patrol samoobrony Inspektoratu Łomżyńskiego AKO, dowodzony przez por. Stanisława Marchewkę „Rybę” i inspektora mjr Jana Tabortowskiego „Bruzdę” odbił ze szpitala łączniczkę inspektora – ppor. c.w. Franciszkę Ramotowską „Iskrę”. Partyzanci przyjechali do miasta zdobyczym samochodem (w zasadzce rozbroili 5 żołnierzy), na terenie szpitala rozbrojono 2 oficerów LWP⁸⁷.

29 kwietnia 1945 r., Dąbrowa-Moczydły (pow. Wysokie Mazowieckie). Atak oddziału samoobrony i zmobilizowanych żołnierzy sieci terenowej AKO na jednostkę NKWD przewożącą aresztowanych cywilnych mieszkańców wsi Dąbrowa-Łazy. Akcja nie powiodła się, po zaciętej walce partyzanci zostali odparci ze stratą 3 zabitych, zaś bolszewicy rozstrzelali 5 spośród aresztowanych⁸⁸.

Kwiecień 1945 r. (brak dokładnej daty), **Wyrozęby** (pow. Sokołów Podlaski). Oddział ośrodka Korczew-Repki z poakowskiego Obwodu Sokołów Podlaski dowodzony przez „Dziadka” – „Żubra” rozbił posterunek MO i uwolnił więźniów (kilkunastu?)⁸⁹.

11 maja 1945 r., Siemiatycze (pow. Bielsk Podlaski). Oddział partyzancki ppor. Teodora Śmiałowskiego „Szumnego” rozbroił kompanię 11 pułku KBW kwaterującą w miasteczku, w odwet za stosowanie represji wobec ludności cywilnej. Zdobyto ponad 100 sztuk broni. Uwolniono kilku mieszkańców okolicznych wiosek, aresztowanych przez żołnierzy KBW⁹⁰.

11 maja 1945 r., Wyrzyki (pow. Łomża). Oddział samoobrony AKO Inspektoratu Łomżyńskiego dowodzony przez ppor. Stanisława Marchewkę „Rybę”, urządził zasadzkę na grupę operacyjną WUBP wiozącą aresztowanego dowódcę plutonu terenowego AKO NN „Jałowca”. Zniszczono samochód, 16 funkcjonariuszy zginęło lub odniosło rany, zdobyto 2 lkm, 11 pm, 2 kb, 4 pistolety. „Jałowiec” został uwolniony⁹¹.

15 maja 1945 r., Kamionka (pow. Zambrów). Oddział AKO z Obwodu Zambrów, dowodzony przez ppor. c.w. Jana Grądzkiego „Lisa” rozbił grupę operacyjną NKWD i UB, która straciła 20 ludzi. Odbito 18 aresztowanych – mieszkańców wsi Krajewo-Jabłoń. Poległo 3 partyzantów⁹².

Pomiędzy 15 i 30 maja 1945. Nieudana zasadzka oddziału podziemia na samochód przewożący aresztowanych z Wyszkowa do Ostrowi Mazowieckiej. Wg raportu kierownika WUBP w Warszawie miała ona wyglądać następująco: *„Na trasie pomiędzy Wyszkowem i Ostrowią samochód nasz wiozący poważnych aresztowanych został napadnięty przez AK i ostrzeliwany. Aresztowani skorzystali z chwilowego wzajemnego ostrzeliwania i usiłowali zbiec. Ochrona nasza oddala szereg ostrzegawczych strzałów chcąc ich powstrzymać w ucieczce, a widząc, że strzały ostrzegawcze są bezskuteczne, skierowali w uciekających broń, kładąc ich trupem na miejscu. Strat z naszej strony żadnych nie było, tylko samochód został kilkakrotnie przestrzelony. Jeden z naszych konwojujących ochronników przybiegł do naszego urzędu i powiadomił o wypadku mającym miejsce na trasie Ostrów-Wyszków. Grupa nasza operatywna wyjechała na miejsce wypadku i okazało się, że aresztowani zostali zabici w pewnej odległości od samochodu, a bandyci zbiegli w niewiadomym kierunku”*⁹³.

⁸⁶ K. Krajewski, op. cit., s. 246.

⁸⁷ S. Poleszak, op. cit., s. 100.

⁸⁸ K. Krajewski, T. Łabuszewski, op. cit., s. 240.

⁸⁹ IPN BU 0148/4, t. 2, *Charakterystyka nr 66 organizacji – bandy występującej pod nazwą VI partyzanckiej Brygady Wileńskiej Armii Krajowej.*

⁹⁰ K. Krajewski, T. Łabuszewski, op. cit., s. 204.

⁹¹ Ibidem, s. 400.

⁹² K. Krajewski, T. Łabuszewski, op. cit., s. 316.

⁹³ AIPN BU 0255/346, Raport p.o. kierownika WUBP w Warszawie o działalności urzędów powiatowych w okresie od 15 do 30 V 1945 r., k. 35.

24 sierpnia 1945 r., Nadwory – Gniazdowo (pow. Ostrołęka). Oddział terenowy NZW dowodzony przez K. Filochowskiego „Downara” w zasadzce na grupę operacyjną NKWD i UBP odbił kilkunastu aresztowanych. Podczas walki przeciwnik stracił 12 ludzi.

Sierpień 1945 r. (brak dokładnej daty), **Leman** (pow. Ostrołęka). Oddział AKO Heinricha Beleke „Pratty” rozbił oddział NKWD i uwolnił kilkunastu aresztowanych.

30 listopada 1945 r., Pułtusk. Zygmunt Dąbkowski „Krym”, będący „wtyczką” RO-AK w PUBP, działając na rozkaz inspektora „Przeboja” pomógł w ucieczce aresztowanemu członkowi organizacji – Bilińskiemu „Trzynastce”⁹⁴.

Listopad 1945 r. (brak dokładnej daty), **Chorzele** (pow. Przasnysz),. Oddział ROAK dowodzony przez „Jarzębinę” (z Obwodu ROAK Przasnysz krypt. „Las”) rozbił posterunek MO i placówkę UB, uwalniając z aresztu gminnego 14 więźniów⁹⁵.

Grudzień 1945 r., Łapy. trzyosobowy patrol oddziału WiN por. „Huzara” wykonał akcję na posterunek MO. Po sterroryzowaniu i rozbrojeniu 3 funkcjonariuszy partyzanci uwolnili z aresztu milicyjnego Józefa Łapińskiego, aresztowanego pod zarzutem przynależności do AK-WiN⁹⁶.

24 grudnia 1945 r., Ostrów Mazowiecka. Patrol WiN dowodzony przez Dariusza Kieliszka „Ponurego” odbił ze szpitala ранego komendanta ośrodka Wąsewo, Aleksandra Kuleszę „Krysię”⁹⁷.

17 stycznia 1946 r., Łapy. Ponowna akcja patrolu oddziału „Huzara” na posterunek MO w Łapach. Rozbrojono milicjantów i uwolniono z aresztu więźniów⁹⁸.

28 kwietnia 1946 r., Brzozowo-Antonie (pow. Wysokie Mazowieckie). Oddział PAS „XV” Okręgu NZW dowodzony przez kpt. R. Rajsa „Burego” i oddział 6 Brygady Wileńskiej AK dowodzony przez ppor. L. Mickiewicza „Wiktora” rozbiły grupę operacyjną KBW, MO i UB. Zastrzelono 16 funkcjonariuszy resortu, natomiast 17 jeńców z KBW zwolniono. Odbito kilku aresztowanych mieszkańców okolicznych wiosek⁹⁹.

Marzec 1946 r. (brak dokładnej daty), **Przasnysz.** Patrol ROAK odbił ze szpitala Edmunda Morawskiego „Jarzębinę”, „Lipę”, umieszczonego tam po torturach w miejscowym PUBP¹⁰⁰.

Kwiecień 1946 r. (brak dokładnej daty), **Jarzynny Kierz** (pow. Przasnysz). Oddział dowodzony przez komendanta Obwodu ROAK Przasnysz – Zacheusza Nowowiejskiego „Jeża” – odbił z konwoju UBP kilku aresztowanych¹⁰¹.

17 maja 1946 r., Krasawice (pow. Bielski Podlaski). Patrol 6 Brygady Wileńskiej AK odbił z rąk resortu aresztowanego żołnierza NSZ¹⁰².

3 czerwca 1946 r., Lipniki (pow. Świecie). Zasadzka oddziału „Małego” (10 żołnierzy) na grupę operacyjną UB i MO (50 ludzi), która dokonała aresztowań we wsi Lipniki. Atak został odparty – mimo, że poległ oficer LWP i 4 milicjantów, a kilku odniosło rany. Funkcjonariusze zastrzelili najważniejszego więźnia – Jana Sikorskiego „Orlicza” (zasłużonego konspiratora i partyzanta z czasów okupacji niemieckiej)¹⁰³.

⁹⁴ AIPN BU 0763/230, protokół przesłuchania Mieczysława Kamińskiego z 6 IV 1951 r., k. 42.

⁹⁵ Ks. M. Grzybowski, *Ta ziemia o nim pamięta. Zacheusz Nowowiejski „Jeż” (1915–1946)*, Płock 1993, s. 34; IPN BU 0148/7, t. 1, *Charakterystyka nielegalnej organizacji pod nazwą Ruch Oporu Armii Krajowej (ROAK)*.

⁹⁶ Wyrok WSR w Białymstoku w sprawie Edwarda Dziemianowicza „Czarnego” z 9 II 1950 r., sygn. Sr 35/50; AIPN BU, sygn. 0177/1, *Charakterystyka oddziału „Huzara”*, karty na czyny, k. 17.

⁹⁷ K. Krajewski, T. Łabuszewski, op. cit., s. 365.

⁹⁸ AIPN BU, sygn. 0177/1, *Charakterystyka oddziału „Huzara”*, karty na czyny, k. 23.

⁹⁹ J. Kułak, *Walki zgrupowania NZW-WiN na Białostocczyźnie wiosną 1946 r.*, „Zeszyty Historyczne WiN-u”, nr 16: 2001, s. 35–56; K. Krajewski, T. Łabuszewski, „Łupaszka”, „Młot”, „Huzar”. *Działalność 5 i 6 Brygady Wileńskiej ASK (1944–1952)*, Warszawa 2002, s. 599–604.

¹⁰⁰ Ks. M. Grzybowski, op. cit., s. 35–36.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² K. Krajewski, T. Łabuszewski, op. cit., s. 604.

¹⁰³ K. Krajewski, T. Łabuszewski, op. cit., s. 505–506.

Lipiec 1946 r., Wołomin. Funkcjonariusz PUBP umożliwił ucieczkę 6 więźniom i sam razem z nimi zbiegł ze służby.

1 kwietnia 1948, Trzebucza (pow. Węgrów). Oddział Zygmunta Jezierskiego „Orła” z Rejonu NSZ Mrozy wykonał zasadzkę na konwój PUBP z Węgrowa, przewożący więźniów do Warszawy. Zastrzelono 2 funkcjonariuszy UBP i rozbrojono 10 żołnierzy KBW. Uwolniono kilku więźniów¹⁰⁴.

Akcje odbijania więźniów na Ziemiach Utraconych

3 sierpnia 1944 r., Żyrmuny (woj. nowogródzkie). Patrol oddziału nr 311 dowodzonego przez sierż. W. Pawłowskiego „Zawieję” zaatakował konwój prowadzący aresztowanych, zlikwidował milicjanta i uwolnił 2 członków organizacji.

21 sierpnia 1944 r., Hermany (woj. nowogródzkie). Oddział dowodzony przez por. Jana Borysewicza „Krysię” rozbił grupę operacyjną NKWD przeprowadzającą aresztowania i uwolnił zatrzymanych.

poł. sierpnia 1944 r., Wojdagi (woj. nowogródzkie). Oddział por. Jana Borysewicza „Krysi” rozbił grupę operacyjną milicji i NKWD, uwalniając aresztowanych.

Sierpień 1944 r. (woj. nowogródzkie). Patrol Tadeusza Orwida „Kuby” ze zgrupowania „Ragnera” rozbił posterunek sowiecki, uwalniając 25 aresztowanych.

Sierpień 1944 r., Podkościółek (woj. wileńskie). Nieudana zasadzka oddziału „Szczerby” na samochód wiozący aresztowanych uchylających się od poboru do Armii Sowieckiej.

2 września 1944 r., Wilno. Na ul. Beliny nieustalona polska grupa zbrojna odbiła z konwoju 7 aresztowanych, przy czym doszło do starcia z interweniującymi funkcjonariuszami NKWD (zginął 1 wykonawca i 1 z aresztowanych).

28 października 1944 r., Niewoniańce (woj. nowogródzkie). Zasadzka oddziałów „Krysi” i „Myśliwego” na grupę operacyjną NKWD przewożącą aresztowanych. Akcja nie udała się, choć sowieci ponieśli straty w ludziach.

18 listopada 1944 r., Raściuny (woj. nowogródzkie). Oddział Franciszka Wojciechowicza „Bociana” zaatakował grupę operacyjną NKWD konwojującą aresztowanych. Do walki włączyła się 4 komp. 34 zmotoryzowanego pułku NKWD, która rozbiła partyzantów. Oddział AK uległ całkowitemu zniszczeniu. Poległo 24 żołnierzy AK, a 2 dostało się do niewoli.

2 grudnia Juszkiewiczze rej. Horodyszcze (woj. nowogródzkie). Nerozpoznany oddział AK ostrzelał grupę milicji przeprowadzającą łapankę młodzieży do wojska sowieckiego. Uwolniono zatrzymanych.

6/7 grudnia 1944 r., Ejszyszki (woj. nowogródzkie). Połączone oddziały AK „Krysi”, „Hajduka”, „Groma” i „Zemsty” (około 150 ludzi) rozbiły po walce rejonowy areszt NKWD i uwolniły 34 więźniów. Poległo 2 żołnierzy AK, straty sowieckie nieznane.

Grudzień 1944 r. (brak dokładnej daty), **Lipniszki** (woj. nowogródzkie). Nerozpoznany oddział AK w odwet za aresztowania i zamordowanie kilku akowców rozbił posterunek milicji w Lipniszkach, likwidując większość załogi i uwalniając więźniów z miejscowego aresztu.

Grudzień 1944 r. (brak dokładnej daty), **Popiszki** (woj. wileńskie). Oddział „Edka” uwolnił około 200 osób zatrzymanych przez milicję i przeznaczonych do wywózki w głąb ZSRS.

¹⁰⁴ J. A. Kochański, *Uwolnienie więźniów pod Trzebuczą (1948)* [w:] *Narodowe Siły Zbrojne na Podlasiu*, t. 3, red. M. Bechta i L. Żebrowski, Biała Podlaska 2003, s. 173–180.

21 stycznia 1945 r. (rejon Grodna). Patrol Kedywu 2 kompanii terenowej Obwodu AKO Grodno Lewy Niemen odbił grupę aresztowanych, przy czym zabito współpracownika NKWD.

25 stycznia 1945 r. (rejon Grodna). Patrol Kedywu 2 kompanii terenowej Obwodu AKO Grodno Lewy Niemen odbił kolejną grupę aresztowanych (zabity został 1 milicjant i 1 partyzant).

Półowa sierpnia 1945 r., Tobała (woj. nowogródzkie). Oddział ppor. Anatola Radziwonika „Olecha” rozbił areszt gminny i uwolnił kilku akowców, staczając przy tym walkę z interweniującą jednostką NKWD (sowieci stracili kilkunastu zabitych i rannych).

Jesień 1947 r. (brak dokładnej daty), **Postoliszki** (woj. nowogródzkie). Oddział samoobrony Bolesława Usa „Śmigła” odbił 2 aresztowanych konwojowanych przez NKWD. Zabito jednego funkcjonariusza.

Jesień 1947 r. (brak dokładnej daty), **Kisłe** (woj. nowogródzkie). Oddział samoobrony Bolesława Usa „Śmigła” odbił grupę aresztowanych konwojowanych przez NKWD. Zabito trzech funkcjonariuszy.